

МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 339.9.012.23

*Гужва І.Ю., кандидат економічних наук,
проректор з наукової роботи та міжнародних відносин
Українського державного університету
фінансів та міжнародної торгівлі*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті відображено глобальний вимір формування сучасних торговельних відносин та особливості участі в них України. Проаналізовано проблеми інтеграції України у світове господарство. Визначено передові інструменти розвитку торговельно-економічного співробітництва України з державами-партнерами. Окреслено інструменти балансування міжнародного руху товарів та послуг з метою забезпечення ефективної конкуренції на ринку, захисту національних інтересів, зокрема захисту національних товаровиробників в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі. Схарактеризовано проблеми раціоналізації участі держави в регулюванні зовнішньої торгівлі шляхом використання методів економіко-математичного моделювання. Запропоновано інституційні основи й економіко-правові заходи вдосконалення вітчизняної системи державного управління у сфері ЗЕД. Визначено концептуальні засади та механізми реалізації ефективної моделі зовнішньоторговельної політики України.*

***Ключові слова:** глобальні ланцюги доданої вартості (GVC), зовнішньоторговельна політика, Світова організація торгівлі (СОТ), просування експорту, вільна торгівля.*

Постановка проблеми. Нині жодна країна не спроможна самостійно забезпечити власні стрімко зростаючі виробничі та споживчі потреби. Тому активна зовнішня торгівля стає каталізатором економічного розвитку, а зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) сприяє прискоренню науково-технічного прогресу завдяки організації спільних досліджень, швидкому технічному переобладнанню й упровадженню нових технологій для цілих галузей і виробництв. Проте швидкі темпи економічного зростання за рахунок збільшення відкритості економіки супроводжуються масштабними дисбалансами, які ставлять під сумнів стабільність економічних процесів. Відповідно, окремі види діяльності або навіть галузі стають більш вразливими через лібералізацію зовнішньоторговельного режиму.

Сучасний стан зовнішньої торгівлі України й динаміка надходження іноземних інвестицій у 2010-2015 рр. свідчить про наявність значних недоліків у формуванні та реалізації зовнішньоторговельної політики країни. Усунення негативних тенденцій щодо зменшення обсягів експорту, втрати багатьох позицій на світових ринках, сповільнення надходжень іноземних інвестицій потребує невідкладних заходів з боку органів державної влади і, безумовно, про-активної позиції представників бізнесу.

Таким чином, для ефективного розвитку в умовах глобалізації Україні необхідно сформува-ти якісно нову зовнішньоекономічну політику, яка чітко визначала б форми, методи й напрями

міжнародних економічних відносин. Варто зрозуміти, що ефективність сучасної економіки та, відповідно, зовнішньоекономічної діяльності визначаються не стільки розміром експорту й імпорту, скільки обсягом доданої вартості, яку створює та чи інша країна, її впливом на формування глобальних ланцюгів доданої вартості. Від того, яке місце займе в них економіка України й на яких умовах вона діятиме як учасник таких об'єднань, залежить і успішність модернізації, і ефективність економічного розвитку.

Мета дослідження – визначити концептуальні основи, необхідні для формування й реалізації ефективної зовнішньоторговельної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування та реалізації в Україні зовнішньоторговельної політики присвячено низку публікацій провідних вітчизняних учених-економістів, зокрема І. Бураковського [1], А. Гальчинського [2], Д. Лук'яненка [7], Ю. Макогона [9], В. Онищенко [3; 10], С. Пахомова [11].

Заслужують на особливу увагу наукові доробки й так званої нової хвилі досліджень (2014–2015 рр.), здійснених з урахуванням найсучасніших геополітичних умов. Проте автори не ставили собі на меті аналіз особливостей викликів національній економіці України, зосередившись переважно на питаннях експортного потенціалу і його структурі [17], класифікаційних ознаках диверсифікації товаропотоків [12] та її оптимальних формах залежно від зовнішнього середовища [8]. Частково питання новітніх можливостей зовнішньоторговельної діяльності вітчизняного бізнесу розглянуто в солідній монографії колективу вчених (П.О. Куцик, О.І. Ковтун, Г.І. Башнянин), проте в ній основний акцент робиться на загальних тенденціях розвитку глобальної економіки, визначенні й характеристиці її суб'єктів та об'єктів [6].

Тож варто зауважити, що таке явище як глобальні ланцюги доданої вартості (GVC), їх формування й еволюція практично не отримало належного висвітлення у вітчизняній науковій літературі. Так само лише побіжно розглядається розвиток системи міжнародного торговельного права в рамках СОТ на сучасному етапі глобалізації. Це зумовлює **актуальність** зазначеної проблематики та необхідність подальших досліджень у даній сфері.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації світового господарства для національної економіки України, як і для економік більшості країн світу, характерним стає високий рівень відкритості (тобто велика частка усередненого імпорту й експорту в ВВП). Тому динаміка її розвитку дуже залежить від ефективності зовнішньоторговельних відносин. Від здобуття незалежності Україна активно розширювала свою присутність на світовому ринку шляхом збереження традиційних ринків та освоєння нових. Але інтеграція зумовлює відкритість економіки, що призводить до виникнення значних макроекономічних ризиків, пов'язаних зі зростаючою залежністю від кон'юнктури світових ринків товарів та послуг.

Економіка України розвивається не стільки за рахунок можливостей внутрішнього ринку, скільки за рахунок світового. Свідченням цього виступає той факт, що, за даними Звіту про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму, за розміром внутрішнього ринку Україна посідає 37 місце зі 142 країн, водночас за ефективністю своїх товарних ринків – лише 129 місце [18, с. 356-357]. Тому при зменшенні зовнішнього попиту спад національної економіки виявляється надміру різким. Орієнтація вітчизняної економіки на пріоритетне обслуговування зовнішнього попиту робить її особливо залежною від перманентних світових економічних криз, а сировинна орієнтація експорту і залежність від високотехнологічного імпорту спричиняє хронічне негативне сальдо торгового балансу.

У періоди 2005–2008 рр. та 2009–2013 рр. в Україні фіксується постійне зростання дефіциту торгового балансу в торгівлі товарами (з 1,8 млрд. дол. США у 2005 р. до 18,6 млрд. у 2008 р. та з 5,7 млрд. дол. у 2009 р. до 13,6 млрд. у 2013 р.). Його величина стрімко зменшувалася лише в найбільш кризові 2009 та 2014 рр. (відповідно до 5,7 і 0,5 млрд. дол.) [15], коли значна девальвація національної грошової одиниці стимулювала експорт і створювала менш сприятливі умови для імпорту. Однак у посткризовий період негативна динаміка відновлювалася, віддзеркалюючи наявність системних проблем надмірно відкритої економіки країни. Унаслідок цього зовнішні ринки для українського експорту поступово звужувалися, натомість внутрішній для іноземної продукції розширювався.

Таким чином, Україна гостро відчуває на собі основні тенденції глобального ринку, які характеризуються жорсткою боротьбою за сировинні ресурси та ринки збуту готової продукції.

Досвід свідчить, що в епоху глобалізації можливими й успішними стають лише ті країни, які спроможні розбудувати потужний національний промисловий комплекс і забезпечити сприятливі умови виходу товарів та послуг на світові ринки.

Проведення раціональної індустріальної політики задля зміцнення вітчизняного виробничо-експортного потенціалу потребує врахування надзвичайно важливої тенденції розвитку світової торгівлі, якою є формування GVC. Вони докорінно змінюють природу торгівлі між країнами й механізми «підключення» країн, що розвиваються, до світової економіки. Поєднання світових тенденцій до зниження транспортних і логістичних витрат, поліпшення інформаційних технологій та збільшення відкритості національних економік уможливили фрагментацію виробництва не тільки в межах окремих країн, а й між цілими регіонами. Як зауважує В. Кондратьєв: «Хоча частина експертів і політиків досі вважає, що товари й послуги виробляються всередині країни та конкурують із зарубіжними товарами, насправді все більш зростаюча частка товарів і послуг уже має глобальний характер, а держави конкурують між собою за найвигіднішу для них роль у ланцюжках доданої вартості» [4, с. 5].

Якщо в минулому ланцюги доданої вартості пролягали від розвинених країн до таких, що розвиваються, то зараз збільшується частка ланцюгів, які проходять тільки через країни, що розвиваються. Для таких економік участь у GVC може знизити витрати для інтеграції в глобальну економіку. Адже участь у GVC дозволяє формувати міжнародні торговельні мережі, полегшуючи доступ до іноземних ринків, що дозволяє зосереджувати зусилля на товарах або секторах, в яких вони мають порівняльну перевагу. Відтак GVC зумовлюють докорінні зміни у стратегіях інтеграції країн, що розвиваються, до світового господарства.

Сукупність сировинних ресурсів, інфраструктури, людського капіталу, а також гео економічне розташування України апріорі підтверджує, що вона має значний потенціал щодо участі у формуванні GVC. Але ефективна реалізація цього потенціалу безпосередньо залежить від ролі держави у формуванні індустріальної та зовнішньоторговельної політики і, безумовно, про-активної позиції бізнесу.

Відновлення й розвиток індустріальної політики вимагає, насамперед, політичної волі для визначення форм і методів економічного розвитку, розробки відповідної стратегії та шляхів її реалізації. Тоді внутрішні, а як наслідок – і зовнішні інвестори, позитивно сприймаючи політику держави, на наше глибоке переконання, активніше братимуть участь у відповідних інвестиційних проектах.

Водночас набуває актуальності визначення оптимальних форм і напрямів зовнішньо-економічних відносин. Наявний арсенал інструментарію СОТ щодо регулювання міжнародної торгівлі зумовлює можливість запровадження ефективних механізмів інтеграції вітчизняної економіки в глобальне економічне середовище, у тому числі до GVC. Основними такими механізмами мають стати:

- обмеження експорту сировини й стимулювання поставок на закордонні ринки обробної продукції з високою часткою доданої вартості;
- розвиток регіональних інтеграційних угруповань та укладання угод про вільну торгівлю з країнами-партнерами;
- пришвидшення імплементації в Україні положень новітньої Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі (*Trade Facilitation Agreement*);
- приєднання до Угоди СОТ про державні закупівлі (*Government Procurement Agreement – GPA*) і стимулювання участі вітчизняних виробників товарів та послуг у міжнародних тендерах.

Подолання сировинної спеціалізації на міжнародних ринках, у тому числі за допомогою посилення торговельного протекціонізму, є засадничою метою, на досягнення якої має спрямовуватися вдосконалення зовнішньоторговельної політики країн, що розвиваються. Це твердження переконливо обґрунтовують провідні спеціалісти у сфері економіки, зокрема випускник Гарвардської школи бізнесу, співробітник Норвезького інституту стратегічних досліджень

Е. С. Райнерт [14, с. 39-40]. Він вказує на те, що досконала конкуренція на світовому ринку сировинних товарів нівелює можливість зростання ефективності сировинно-орієнтованих економік за рахунок економії на масштабах виробництва. Адже оскільки виробник сировини не впливає на світові ціни своєї продукції, то зі зростанням експортних поставок вони падають. Тому кожне залучення у видобуток сировини фактора виробництва починає забезпечувати дедалі менші граничні обсяги випуску додаткової сировинної продукції у вартісному еквіваленті. Як наслідок – прибутковість експортно-орієнтованих галузей у сировинних економіках знижується. Натомість країни, які спеціалізуються на продукції обробної промисловості, функціонують на ринку з недосконалою конкуренцією, а відтак мають змогу впливати на світові ціни, повною мірою використовуючи ефект економії на масштабах виробництва та збільшуючи рівень прибутковості власних компаній при нарощенні експортних поставок. У результаті, глобальна лібералізація торгівлі призводить до поглиблення нерівності в економічному розвитку країн, що спеціалізуються на різній за ступенем обробки продукції.

Виходячи з окреслених закономірностей, Е. Райнерт стверджує, що уряди країн, які потрапили в пастку сировинної орієнтації на світових ринках, повинні піти врозріз із панівною у світі ідеологією неолібералізму і вдатися до протекціоністських заходів, щоб розвинути галузі обробної промисловості й забезпечити умови недосконалої міжнародної конкуренції. Основними з таких заходів розглядаються високі митні тарифи на імпорт готової продукції та експорт сировинних матеріалів. Прикладом такої політики є Туреччина, у якій рівень ввізного мита на готову продукцію по окремих товарних позиціях сягає 200% і вище.

З приводу обмеження експорту сировини Україна вже має певний досвід. Наприклад, це введення Верховною Радою 10-літнього мораторію на експорт лісу-кругляка. Такий захід спрямований на захист власної сировинної бази, стимулювання переробки деревини та виробництва продукції з високою доданою вартістю в Україні. Важливо відзначити і наміри щодо більш жорсткого обмеження експорту брухту. Так, в умовах загостреного військово-політичного й соціально-економічного становища в країні, мобілізації підлягають усі сировинні ресурси для забезпечення належного функціонування вітчизняної промисловості. Отже, встановлення обмежень на експорт сировини можна розглядати як практичний крок на шляху до розбудови вітчизняної промисловості та інтеграції до GVC. Але запровадження таких заходів має відбуватися відповідно до правил СОТ та існуючих міжнародних зобов'язань України з дотриманням відповідних процедур.

Стосовно угод про вільну торгівлю, то їх укладання передбачає низку цілей економічного, політичного й соціального характеру. Головною їх метою є досягнення балансу поступок між сторонами майбутньої угоди, необхідних для створення сприятливих передумов для збільшення товарообороту, розширення номенклатури торгівлі товарами та послугами, а також активізації інвестиційної співпраці.

Програмою діяльності Кабінету Міністрів України від 11 грудня 2014 р. передбачається подвоєння вітчизняного експорту до 2019 р., у тому числі шляхом укладення угод про вільну торгівлю з Канадою, Туреччиною, Ізраїлем, деякими країнами Африки та Азії [13]. За нашими оцінками, укладання цих угод може збільшити обсяг товарообороту України на 10-15%, зокрема експорт може зрости на 7-8%. Знову ж таки, за умов активної позиції бізнесу.

Інтеграція до світового господарства й GVC шляхом укладання зазначених двосторонніх угод (особливо з ЄС) набуває для України дедалі більшої актуальності у зв'язку з перспективою набуття чинності мегарегіональних угод про вільну торгівлю. Під цими угодами на сьогодні маються на увазі Транстихоокеанське партнерство між США та країнами Південно-Східної Азії (ТТП), а також Трансатлантичне торговельне та інвестиційне партнерство між ЄС та США (ТТІП). Завдяки величезному розміру країн, що беруть участь у перемовинах, і природі деяких обговорюваних питань, мегарегіональні угоди мають потенціал значно розширити міжнародну торговельну систему за допомогою вироблення зобов'язань та правил, які спочатку застосовуватимуться тільки до сторін угод, однак згодом невідмінно стануть глобальними. Тому повноцінне виконання Угоди про асоціацію з ЄС, а також укладення угод про вільну торгівлю з країнами-учасниками мегарегіональних угод може стати для України

найефективнішим механізмом залучення до новітньої системи міжнародної торгівлі.

Надзвичайним прогресом у розвитку світової торгівлі стало прийняття 27.11.2014 р. багатосторонньої Угоди СОТ про спрощення процедур торгівлі (УСПТ). Згідно з визначенням Європейської економічної комісії ООН, спрощення процедур торгівлі – це: «Спрощення, стандартизація і гармонізація процедур і супутніх інформаційних потоків, необхідних для руху товарів від продавця до покупця і для здійснення оплати» [20]. До цього необхідно додати й автоматизацію торгових процедур та потоків інформації, що набуває дедалі більшого значення. Тобто УСПТ спрямована саме на створення сприятливих передумов для здійснення експортно-імпорتنних операцій у максимально стислі терміни та зручний спосіб. Також очікується, що торгові витрати скоротяться більш ніж на 14% у країнах з низьким рівнем доходу та більш ніж на 13% у країнах з доходом вище середнього шляхом оптимізації процесу проходження торгових потоків через кордон.

За оцінками Світового банку та Всесвітнього економічного форуму, зменшення високої вартості транзакцій та зайвої бюрократії, з якими стикаються торговельні оператори, забезпечить відчутне зростання глобального ВВП. Зокрема спрощення процедур здійснення експортно-імпорتنних операцій може забезпечити зростання світової торгівлі на 3-5%, у той час як зниження тарифів за результатами Уругвайського раунду переговорів у рамках СОТ призвело до зростання світової торгівлі на рівні 2-3% [19].

Україна є яскравим прикладом необхідності УСПТ. Так, вітчизняний бізнес зіштовхується з надзвичайно складним, забюрократизованим, непрозорим та корумпованим набором заходів, необхідних для здійснення експортно-імпорتنних операцій. А запровадження комплексу реформ відповідно до УСПТ у сфері державного адміністрування експортно-імпорتنних операцій забезпечить вирішення широкого кола проблем, насамперед експортерів, імпортерів, транспортно-логістичних компаній та інших видів економічної діяльності. УСПТ у даному разі – це додатковий нормативно-правовий інструмент, що регламентує стандарти і регламенти реалізації експортно-імпорتنних операцій. За нашими оцінками, реалізація комплексу заходів щодо імплементації в Україні цієї Угоди, незалежно від кон'юнктури світових ринків, може забезпечити зростання українського експорту на 10%.

Що стосується Угоди СОТ про державні закупівлі (GPA), то вона створює правові основи для регулювання державних контрактів. А це становить понад 15% ВВП у багатьох країнах-членах цієї Угоди і сприяє розвитку здорової конкуренції та також дотриманню норм організації державних закупівель.

Основна мета GPA полягає в тому, щоб системи державних закупівель стали відкритими для міжнародної конкуренції, прозорими та передбачуваними. Членство в GPA надає широкі можливості доступу до ринку, загальна щорічна вартість якого оцінюється в 1700 млрд. дол. США. Один лише ринок держзакупівель США, який наразі є фактично закритим для українського бізнесу до повноцінного приєднання України до GPA, оцінюється у 180 млрд. дол. на рік. Відтак GPA надасть можливості виходу вітчизняних виробників товарів та послуг на третій за обсягами найбільший ринок світу.

Зауважимо, що приєднання до GPA для України є принциповим, адже національне нормативно-правове середовище дозволяє іноземним компаніям брати участь у вітчизняних тендерах, пов'язаних з державними закупівлями, тоді як шлях на ринки держзакупівель інших країн для українських експортерів залишається закритим.

Завдяки приєднанню до GPA Україна зможе посилити конкуренцію на внутрішньому ринку, покращити управління й стримати корупцію шляхом прозорості у процедурах закупівель. Членство в GPA також слід розглядати як ефективний засіб диверсифікації ринків збуту й інтеграції до міжнародних GVC товарів та послуг.

Розглянуті інструменти розвитку міжнародної торгівлі створюють потужний імпульс для активізації економічного зростання шляхом розширення сфери залучення суб'єктів ЗЕД у світове господарство, що дозволяє збільшувати рівень продуктивності праці, зайнятості та норми прибутку і, зрештою, має наслідком покращення соціально-економічної ситуації в країні.

Водночас інтеграція спричиняє певну відкритість вітчизняної економіки, зокрема лібералізацію доступу до внутрішніх ринків товарів та послуг. У практичному аспекті це означає загострення конкуренції внутрішньому ринку. Відповідно, галузі, що розвиваються, потрапляють у так звану зону ризику. До цього також слід додати недобросовісну конкуренцію з боку іноземних партнерів – це й демпінг, і субсидований експорт, і контрафактна продукція.

У цьому контексті особливого значення набувають інструменти СОТ щодо відновлення конкуренції та забезпечення адекватного захисту вітчизняного виробника. Можливості інструментарію СОТ поширюються на захист інтересів вітчизняних виробників і на зовнішніх ринках.

Слід звернути увагу на такий інструментарій, як механізм урегулювання суперечок у рамках СОТ. Він є центральним елементом, що забезпечує безпеку й передбачуваність міжнародної торгової системи, реалізацію прав та обов'язків сторін – членів двосторонніх і багатосторонніх угод. Механізм вирішення суперечок у СОТ дозволяє врегульовувати торговельні конфлікти в рамках єдиного правового поля й захищати національні інтереси шляхом усунення дискримінаційних заходів з боку торговельних партнерів незалежно від їхнього рівня економічного розвитку та політичної значущості.

Тому уряд України й бізнес мають приділяти більше уваги цьому інструментарію. Згідно зі світовим досвідом, одним із дієвих засобів опанування цим інструментом є приєднання до існуючих суперечок у якості спостерігача. Також убачається за доцільне приєднання України до складу членів Дорадчого центру з питань права СОТ (м. Женева), що забезпечить можливість використання профільних експертів для практичного використання органу СОТ з урегулювання суперечок щодо захисту національних інтересів на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Стає очевидним, що, застосовуючи зазначені заходи для балансування економічних відносин і приймаючи рішення про використання тих чи інших торговельних інструментів, уряд зобов'язаний оцінювати їх сукупний вплив на характер торгової політики й можливі дії у відповідь за принципом «дія–протидія» з боку партнерів. Тому практичне втілення державної політики у сфері ЗЕД потребує конкретних економіко-математичних розрахунків, які дозволять оцінити вплив запроваджених заходів у зовнішній торгівлі на макроекономічні показники, галузі та види економічної діяльності.

Основою для подібних розрахунків у міжнародній практиці виступають моделі загальної рівноваги та модель міжгалузевого балансу, відома також як таблиця «витрати–випуск». Нині існує низка міжнародних проектів, які використовують і вдосконалюють моделі загальної рівноваги й розробляють нові бази даних «витрати–випуск» для здійснення комплексного аналізу міжнародної торгівлі. Найбільш поширеним на практиці в провідних країнах світу та міжнародних організаціях, у тому числі СОТ, виступає GTAP (*Global Trade Analysis Project*). Метою проекту є створення глобальної бази даних, яка дозволяє кількісно оцінювати зміни у світовій торгівлі. На додаток до бази даних розроблено автоматизовану модель загальної рівноваги. Дослідження й симуляційний аналіз у рамках GTAP дозволяють відповісти на питання, що буде в результаті змін режимів зовнішньої торгівлі окремої країни чи й регіону. GTAP дозволяє оцінити вплив таких змін на макроекономічні показники, на галузі економіки та окремі види економічної діяльності. Так, з використанням саме GTAP 1994 року було здійснено комплексне дослідження з метою визначення перспектив і наслідків для світової торгівлі в результаті прийняття угод у рамках Уругвайського раунду.

З огляду на зазначене рекомендується широко застосовувати GTAP на всіх етапах формування і реалізації зовнішньоторговельної політики України. Використання GTAP доцільне у формуванні позиції країни на переговорах з питань укладення угод про вільну торгівлю, застосування інструментів торговельного захисту, при перегляді зобов'язань у рамках СОТ та при будь-яких інших змінах у зовнішньоторговельному режимі.

Але слід звернути увагу на те, що запропоновані концептуальні засади й інструменти вдосконалення зовнішньоторговельної політики України для забезпечення ефективної інтеграції до GVC вимагають належну інституційну базу. Серед першочергових заходів убачаємо за доцільне:

1. Відновлення повноцінної роботи торговельних представництв (ТП) України за кордоном. Розвиток закордонної мережі ТП має бути заснований, насамперед, на професіоналізмі кадрового складу і наявності економічно обґрунтованої стратегії діяльності кожного окремого представництва. Світовий досвід свідчить, що саме через ТП (місії) ефективно вирішується широке коло питань двостороннього торговельно-економічного співробітництва. Так, 2014 року в Україні було започатковано якісно нові реформи щодо створення ТП. Було введено нову посаду – заступник Міністра економічного розвитку і торгівлі України – Торговельний представник. Також було оптимізовано структуру профільних департаментів Мінекономрозвитку. Наразі в уряді досягнуто згоди щодо відкриття 8 ТП у найважливіших країнах світу. Серед нових ТП особливу увагу слід привернути до представництв при СОТ та ЄС. Це мають бути найбільш змістовні й фахові представництва, позаяк саме від оперативності та ефективності взаємодії зі згаданими інституціями залежатиме успіх зовнішньоторговельної політики України.

2. Активізацію роботи торгових домів (ТД). Ще одним з найефективніших інструментів налагодження комунікації між бізнесом та державою в питанні виходу на світові ринки, на наш погляд, мають стати торгові доми. Вони відіграють значну роль у транскордонній торгівлі багатьох країн світу, а їх розвинені мережі розглядаються як важливий елемент політики диверсифікації національного несировинного експорту. Важливість функціонування ТД полягає у виконанні подвійної ролі в просуванні експорту: з одного боку, вони являють собою співтовариства, які об'єднують професіоналів у сфері міжнародної торгівлі для допомоги бізнесу, а з іншого – виступають як посередники між владою та бізнесом з питань підтримки ЗЕД.

Приміром, 2013 року для реалізації державної підтримки експорту уряд Угорщини разом з угорською Торгово-промисловою палатою (ТПП) заснував ПрАТ «Угорський національний торговий дім», який упродовж 2014 р. відкрив свої представництва у 25 країнах світу й посприям експорту 2,3 тис. малих і середніх підприємств країни на загальну суму 125 млн. євро [16, с. 106-107]. Використовуючи досвід Угорщини, в Україні також доцільно створити національний торговий дім (для фінансової та організаційної підтримки на початковому етапі) спільно з ТПП (для залучення вже акумульованого значного обсягу інформації, необхідної для просування експорту) та державним «Укрексімбанком» (для забезпечення системного пільгового кредитування і страхування експорту відповідно до норм СОТ).

3. Створення експортно-кредитного агентства (ЕКА). «Укрексімбанк», створений спеціально для стимулювання вітчизняного експорту, практично не виконує своїх прямих функцій, здійснюючи переважно розміщення державних облігацій та фінансування НАК «Нафтогаз». Зважаючи на відсутність належних механізмів державної підтримки страхування та фінансування експорту в Україні, вітчизняні підприємства-експортери працюють в умовах нерівноправної конкурентної боротьби на міжнародних ринках товарів і послуг. Проте альтернативи створення ЕКА не існує: будь-які доступні фінансові інструменти (гарантії, документарні й резервні акредитиви) мають недоліки порівняно з фінансуванням, забезпеченим ЕКА, яке спеціально призначено для цілей торгового фінансування.

4. Поширення практики функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК). Без суттєвої фінансово-організаційної підтримки з боку уряду організувати значні експортні поставки можуть лише агрохолдинги. Водночас особисті селянські та фермерські господарства неспроможні забезпечувати для себе постійно діючі канали реалізації своєї продукції навіть на внутрішньому ринку, не кажучи вже про доступ до торговельної інфраструктури і забезпечення сертифікації своєї продукції для поставок на зовнішні ринки. Більше того, селянські й фермерські господарства та фізичні особи – сільськогосподарські виробники – об'єктивно не здатні самостійно адаптуватися до правил і норм СОТ, кон'юнктури світового аграрного ринку щодо виробництва високоякісної харчової продукції. Тому залучення цієї продукції до міжнародних товарних потоків потребує поширення в Україні СОК, що уможливить розбудову відповідної інфраструктури для формування крупних партій продовольчих товарів на експорт, контроль над ланцюгами поставки, а також сертифікацію продукції для поставки закордон.

Але для України проблемою залишається незначна участь вітчизняних особистих селянських та фермерських господарств у СОК: на початок 2015 року лише 0,2% сільського населення були членами відповідних кооперативів [5, с. 22]. Вирішення цієї проблеми можливе лише за умови державної підтримки розвитку мережі СОК. Особливо важливою є державна підтримка їх на початкових етапах функціонування, адже на старті в кооперативів бракує коштів на покриття витрат щодо створення й адміністрування (оплата праці персоналу та менеджменту, придбання необхідної оргтехніки, засобів зв'язку, оренда приміщення), тоді як можливість найняти кваліфікованих фахівців і мати сучасні засоби зв'язку вже на етапі становлення істотно зменшує проблеми, пов'язані з повноцінним залученням до національної торговельної системи й виходом на зовнішні ринки.

Не менш важливими є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації відповідних професійних кадрів з метою формування інституційного потенціалу зовнішньоторговельної діяльності України. До змісту окресленої діяльності слід віднести: підвищення рівня поінформованості щодо сучасних інтеграційних процесів у світовому господарстві; визначення ролі та місця держави у формуванні й реалізації зовнішньоекономічної політики; розвиток державно-приватного партнерства; набуття нових знань та вмінь щодо забезпечення ефективної співпраці з іноземними контрагентами; оновлення й розвиток навичок щодо економічного аналізу, моделювання і прогнозування у міжнародних торговельно-економічних відносинах.

Забезпечення такої підготовки і перепідготовки має відбуватися в спеціалізованих ВНЗ у тісній співпраці з профільними органами державної влади й бізнес-структурами з використанням сучасних технологій підготовки кадрів та організації наукової роботи.

Висновки. Перед вітчизняним урядом постає нагальне завдання щодо забезпечення активної підтримки й створення максимально сприятливих умов для реалізації експортного потенціалу, що допоможе подолати кризові явища зовнішнього сектора економіки. Відтак набуває актуальності вироблення ефективних механізмів регуляторної політики держави у сфері зовнішньої торгівлі, які сприяли б активній інтеграції економіки в глобальне економічне середовище на якісно новому рівні.

При визначенні ролі держави в зовнішньоторговельній політиці провідне місце має посідати її ефективна взаємодія з бізнесом. Бізнес, зокрема малий і середній, в умовах ринку є одним з основних джерел розвитку економіки. Тому його продуктивне функціонування залежить від багатьох чинників, серед яких найважливішими є форми й методи взаємодії з державними інституціями. Установлення стратегічного альянсу між державою та бізнесом відкриє нові можливості для економічного розвитку в системі GVC. У минулому GVC пролягали переважно з розвинених країн до таких, що розвиваються. Але зараз динамічно зростає частка GVC, які проходять тільки через країни, що розвиваються. Тому цей інструмент ЗЕД особливо актуальний для України, адже він дозволить сформувати міжнародні торговельні мережі та полегшити доступ до іноземних ринків. Загалом, участь у GVC зумовить докорінні зміни в стратегії входження України до світового господарства.

Утім, результативна співпраця держави та бізнесу можлива лише за умови концептуального визначення спільної мети й завдань, способів та методів активної діяльності із забезпечення високих темпів розвитку виробничо-експортного потенціалу економіки України.

Список використаної літератури

1. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України / І.В. Бураковський, О.В. Плотніков. – Х. : Фоліо, 2009. – 302 с.
2. Гальчинський А.С. Лібералізм: уроки для України: наук.-попул. есе / А.С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.
3. Гужва І.Ю. Глобальні ланцюги доданої вартості та інтеграція до них України / І.Ю. Гужва, В.П. Онищенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – № 3. – С. 10-19.
4. Кондратьев В.Б. Мировая экономика как система глобальных цепочек стоимости / В.Б. Кондратьев // Мировая экономика и международные отношения. – 2015. – № 3. – С. 5-17.
5. Корінець Р.Я. Інформаційне забезпечення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: посібник

- для тих, хто хоче розвивати сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи / Р.Я. Корінець, М.Й. Малік, Я.Я. Рибак та ін. – К. : Едельвейс, 2015. – 128 с.
6. Куцик П.О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку : монографія / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2015. – 594 с.
7. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / Д.Г. Лук'яненко; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: Національний підручник, 2008. – 219 с.
8. Люзе М.В. Перспективи диверсифікації виробництва України в умовах інтеграційних процесів / М. В. Люзе, М. А. Окландер // Молодий вчений. – 2014. – № 5 (8). – С. 144-148.
9. Макогон Ю.В. Трансформація світового фондового ринку: світові тенденції та виклики для України: монографія / Ю.В. Макогон, Н.О. Бударіна, А.О. Прокопенко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 271 с.
10. Онищенко В.П. Лібералізація та ефективність торговельної політики / В.П. Онищенко, О.А. Гащицький // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2014. – № 1. – С. 5-13.
11. Пахомов С.Ю. Еволюція концепцій і моделей конкурентоспроможності / С.Ю. Пахомов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 11. – С. 3-8.
12. Полінкевич О.М. Диверсифікація товаропотоків у зовнішньоекономічній діяльності учасників ринку ртейлу / П. В. Полінкевич, П. В. Коноваленко // Економічний форум. – 2015. – № 3. – С. 96-102.
13. Про програму діяльності Кабінету Міністрів України / Постанова Верховної Ради України № 26-VIII від 11 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19#n7>.
14. Райнерт Е.С. Як багаті країни забагатили... і чому бідні країни лишаються бідними / Ерік С. Райнерт. – К. : Темпора, 2014. – 444 с.
15. Товарна структура зовнішньої торгівлі України (щомісячна інформація) / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Французов В.В. Торговые дома и специализированные торговые компании в мировой коммерческой практике / В.В. Французов, И.К. Дробница, А.В. Кочкарев и др. // Бюллетень иностранной коммерческой информации. – 2015. – № 2. – С. 98-116.
17. Ховрак І. В. Оцінка експортного потенціалу України в контексті сучасних інтеграційних процесів / І. В. Ховрак, В. І. Безпарточна, М. О. Похила // Глобальні та національні проблеми економіки : зб. наук. праць Миколаївського нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. – 2015. – Вип. 5. – С. 277-282.
18. Global Competitiveness Report 2011-2012 / World Economic Forum. – Geneva: WEF, 2011. – 527 p.
19. Measuring the Impact of Trade Facilitation Reform: World Bank Group Methodologies and Indicators [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=39534720>.
20. Trade Facilitation: The Challenges for Trade and Development / United Nations Economic Commission for Europe [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/publica/ece_trade_299.pdf.

*Igor GUZHVA, Philosophy Doctor,
Vice-Rector for Research and International Relations,
Ukrainian State University of Finance and International Trade*

CONCEPTUAL FRAMEWORK OF FORMATION OF FOREIGN TRADE POLICY OF UKRAINE

Abstract. *The article reflects the global dimension of trade relations at the present stage and features of Ukraine's participation in it. The problems of Ukraine's integration into the world economy are analyzed. Advanced tools of trade and economic cooperation between Ukraine and partner countries are determined. The tools balancing the international movement of goods and services in order to protect national interests under the liberalization of trade are outlined. The problems of rationalization of state participation in the foreign trade regulation using methods of economic and mathematical modeling are characterized. Institutional frameworks, economic and legal measures to improve the national system of public administration in foreign trade are suggested. Conceptual framework and mechanisms for implementing an effective model of foreign policy of Ukraine are determined.*

Keywords: *global value chains (GVC), foreign trade policy, World Trade Organization (WTO), exports promotion, free trade.*

References

1. Burakovskiy I.V. Hlobalna finansova kryza: uroky dlia svitu ta Ukrainy / I.V. Burakovskiy, O.V. Plotnikov. – Kh.: Folio, 2009. – 302 s.
2. Halchynskiy A.S. Liberalizm: uroky dlia Ukrainy: nauk.-popul. ese / A.S. Halchynskiy. – K.: Lybid, 2011. – 288 s.
3. Huzhva I.Yu. Hlobalni lantsiuhy dodanoi vartosti ta intehratsiia do nykh Ukrainy / I.Yu. Huzhva, V.P. Onyshchenko // Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. – 2015. – № 3. – S. 10-19.
4. Kondratiev V.B. Mirovaia ekonomika kak sistema hlobalnykh tsepochek stoimosti / V.B. Kondratiev // Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnyie otnosheniia. – 2015. – № 3. – S. 5-17.

5. Korinets R.Ya. Informatsiine zabezpechennia silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv: posibnyk dlia tykh, khto khoche rozvyvaty silskohospodarski obsluhovuiuchi kooperatyvy / R.Ya. Korinets, M.Y. Malik, Ya.Ya. Rybak ta in. – K. : Edelveis, 2015. – 128 s.
6. Kutsyk P.O. Hlobalna ekonomika: pryntsyipy stanovlennia, funktsionuvannia, rehuliuwannia ta rozvytku : monohrafiia / P. O. Kutsyk, O. I. Kovtun, H. I. Bashnianyn. – Lviv : Vyd-vo Lviv. komerts. akad., 2015. – 594 s.
7. Lukianenko D.H. Hlobalna ekonomichna intehratsiia: monohrafiia / D.H. Lukianenko ; Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Hetmana. – K. : Natsionalnyi pidruchnyk, 2008. – 219 s.
8. Liuze M.V. Perspektyvy dyversyfikatsii vyrobnytstva Ukrainy v umovakh intehratsiinykh protsesiv / M. V. Liuze, M. A. Oklander // Molodyi vchenyi. – 2014. – № 5 (8). – S. 144-148.
9. Makohon Yu.V. Transformatsiia svitovoho fondovoho rynku: svitovi tendentsii ta vyklyky dlia Ukrainy: monohrafiia / Yu.V. Makohon, N.O. Budarina, A.O. Prokopenko; Donets. nats. un-t. – Donetsk: DonNU, 2012. – 271 s.
10. Onyshchenko V.P. Liberalizatsiia ta efektyvnist torhovelnoi polityky / V.P. Onyshchenko, O.A. Hashchyskyi // Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. – 2014. – № 1. – S. 5-13.
11. Pakhomov S.Yu. Evoliutsiia kontseptsii i modelei konkurentospromozhnosti / S.Yu. Pakhomov // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2012. – № 11. – S. 3-8.
12. Polinkevych O.M. Dyversyfikatsiia tovaropotokiv u zovnishn'oeconomichnii diialnosti uchasykiv rynku riteilu / P. V. Polinkevych, P. V. Konovalenko // Ekonomichnyi forum. – 2015. – № 3. – S. 96-102.
13. Pro prohramu diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy / Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 26-VIII vid 11 hrudnia 2014 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/26-19#n7>.
14. Rainert E.S. Yak bahati krainy zabahatily... i chomu bidni krainy lyshaiutsia bidnymi / Erik S. Rainert. – K.: Tempora, 2014. – 444 s.
15. Tovarna struktura zovnishnoi torhivli Ukrainy (shchomisiachna informatsiia) / Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Frantsuzov V.V. Torhovyye doma i spetsializirovannyye torhovyye kompanii v mirovoi kommercheskoi praktike / V.V. Frantsuzov, I.K. Drobnitsa, A.V. Kochkarev i dr. // Biulleten inostranoi kommercheskoi informatsii. – 2015. – № 2. – S. 98-116.
17. Khovrak I. V. Otsinka eksportnoho potentsialu Ukrainy v konteksti suchasnykh intehratsiinykh protsesiv / I. V. Khovrak, V. I. Bezpartochna, M. O. Pokhyla // Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky : zb. nauk. prats Mykolaivskoho nats. un-tu im. V.O. Sukhomlynskoho. – 2015. – Vyp. 5. – S. 277-282.
18. Global Competitiveness Report 2011-2012 / World Economic Forum. – Geneva: WEF, 2011. – 527 p.
19. Measuring the Impact of Trade Facilitation Reform: World Bank Group Methodologies and Indicators [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://idbdocs.iadb.org/wsdocs/getdocument.aspx?docnum=39534720>.
20. Trade Facilitation: The Challenges for Trade and Development / United Nations Economic Commission for Europe [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/cefact/publica/ece_trade_299.pdf.

*Гужва И.Ю., кандидат экономических наук,
проректор по научной работе и международным отношениям
Украинского государственного университета
финансов и международной торговли*

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ВНЕШНЕТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

***Аннотация.** В статье отражено глобальное измерение формирования торговых отношений на современном этапе и особенности участия в них Украины. Проанализированы проблемы интеграции Украины в мировое хозяйство. Определены передовые инструменты развития торгово-экономического сотрудничества Украины со странами-партнёрами. Раскрыты инструменты балансировки международного движения товаров и услуг с целью обеспечения эффективной конкуренции на рынке, защиты национальных интересов, в частности защиты национальных товаропроизводителей в условиях либерализации внешней торговли. Охарактеризованы проблемы рационализации участия государства в регулировании внешней торговли путём использования методов экономико-математического моделирования. Предложено институциональные основы и экономико-правовые меры совершенствования отечественной системы государственного управления в сфере ВЭД. Определены концептуальные основы и механизмы реализации эффективной модели внешнеторговой политики Украины.*

***Ключевые слова:** глобальные цепочки добавленной стоимости (GVC), внешнеторговая политика, Всемирная торговая организация (ВТО), продвижение экспорта, свободная торговля.*